

İMAM eş-ŞÂTİBÎ ve BİR İSLÂM KLASİĞİ

el-MUVÂFAKÂT

Türkçeye Tercümesi Münasebetiyle Geç Kalmış Bir Tanıtım

Dr. Ahmet YAMAN (*)

Hicrî 8. (Milâdî 14.) asır İslâm bilginlerinden olan Ebû İshâk İbrahim b. Musa eş-Şâtîbî, Endelüs'te bulunan Gırnata şehrinde doğmuş ve yetişmiş bir Mâlikî fakihî, usûlcüsü, muhaddisi, müfessiri ve lügatçisidir. Fakat, O'nun en fazla temayüz eden yönü, fıkıh usûlü ve Arap dilidir. (1)

İslâm kültürü içinde yetişmiş şahsiyetleri ve eserlerini tanıtan biyobibliyografik (tabakât, terâcim ve a'lâm türü) eserlerde doğum yeri, hoca ve talebeleriyle eserleri dışında hayatına ait geniş bilgilere ne yazık ki rastlayamadığımız (2) İmam eş-Şâtîbî, Mağrib Mâlikî kültürü içinde yetişmiş müceddid bir âlimdir.

Yaşadığı devirde halk arasında yaygınlaşmış hurâfe ve bid'atlerle kıyasıya uğraşmış; toplumunu, Kitap ve Sünnet çizgisinde doğru bir İslâm anlayışına davet etmiştir. Üstlendiği imamhatiplik görevini bu yönde sürdürmüş, ama alışılmış bid'atlere karşı çıktığı için bir çok tenkide maruz kalmıştır. el-İ'tisâm isimli bir diğer meşhur eserinin baş taraflarında eş-Şâtîbî, kendisine yöneltilen bu tenkitleri şu cümlelerle nakleder:

(*) S.Ü. İlähiyat Fakültesi, İslâm Hukuku Anabilim Dalı.

(1) Ö. Rıza Këhhâle, Mu'cemu'l-Müellifin (Beyrut ts.) 1/118.

(2) Bkz. Ahmed Baba et-Timbuktî, Neylü'l-İbtihâc bi Tatrîzî'd-Dîbâc (Trablus ts.) 1/46-7; Muhammed Mahlûf, Şecerâtu'n-Nürîz-Zekiyye (Beyrut 1349) 1/231; İsmâil Paşa, İdâhu'l-Meknûn (İst. 1951) 1/18; Abdülvahhâb b. Mansûr, A'lâmu'l-Mağribî'l-Arabî (Rabat 1978) 1/132-4; Serkis, Mu'cemu'l-Matbûâtî'l-Arabîyye (Kahire 1346) 1/1090-1; Ziriklî, el-A'lâm (Kahire 1964) 1/71; Kettânî, Fihrisü'l-Fehâris 1/134; Brockelman, GAL Suppl. 2/374-5 (Leiden 1938); et-Tûnikî, Mu'cemu'l-Musânnifin 4/448-54 (Beyrut 1921); Abdülmüteâl es-Saidî, el-Müceddidün fî'l-İslâm s. 307-12 (yy. ty.); Fikri Zeki el-Cezzâr, Medâhilü'l-Müellifin ve'l-A'lâmî'l-Arab (Riyad 1992) 2/754.

"Çoğunluğun yaptığı gibi ben de imamlık ve hatiplik gibi görevler aldım. İstikamet üzere olup gidişatımı düzelteyim dediğimde çağdaşlarının çoğunluğu arasında kendimi yabancı hissettim. Çünkü onların davranışlarını adetler bürümüş, aslî sünnetleri bidatler kaplamıştı. Bunlar önceki dönemlerde bulunan bidatler değildi. Selef, bu konuya pek çok defa dikkat çekmiştir. Mesela Ebu'd-Derdâ'nın şöyle dediği nakledilir:

- Eğer Rasulullah şimdi çıkıp gelse, aranızda kendisinin ve dostlarının amelinden sadece namazı bulurdu.

Bu sözlere el-Evzâ'î,

- Acaba Ebu'd-Derdâ bugünü görseydi ne derdi? ilavesini yaparken İsa b. Yunus da,

- Ya el-Evzâ'î bugüne yetişseydi acaba nasıl değerlendirirdi? demiştir.

... İşte ben, ya insanların uygulayageldikleri adetleri/bidatleri terkederek Sünnet'e uyacaktır ya da Sünnet'e ve selefın uygulamalarına rağmen adetlere/bidatlere kulak verecektim. Sonuçta Sünnet'e ittiba uğrunda karşılaşılan sıkıntının aslında kurtuluş olduğunu gördüm ve bu doğrultuda yavaş yavaş bazı konular üzerinde çalışmaya başladım. Tabi hemen kıyamet koştum, suçlandım, kınamdım ve hedef tahtası haline geldim. Niye mi?

... Namazdan sonra topluca yapılan dualara katılmadığım için duayı anlamsız bulmakla suçlandım. Hutbede Raşit Halifelerin isimlerini anmadığım için Râfızilik ve sahabe düşmanlığıyla itham edildim. Yine hutbede dönemin yöneticilerini zikretmediğim için devlete isyan yanlısı olduğum söylendi. Herkesin gönlüne göre değil, sağlam nakil ve görüşlere göre fetva verdiğim için dini zorlaştırmakla suçlandım. Sünnete ters düşen bidatçi sâfilere karşı çıktığım için evliyaullah'a düşmanlık beslediğim söylendi. Bunların hepsi tabii ki bana yöneltilmiş birer yalandı. Her şeye rağmen Allah'a hamdolsun..." (3).

(3) el-'İtisâm 1/19-21 (Beyrut 1411/1991).

Özellikle İbnü'l-Fahhâr el-Bîrf (veya el-İlbîrf) (v. 754/1353), Ebû Kasım es-Sebtî (v. 760/1358), Ebû Abdillâh et-Telemsânî (v. 771/1369), Ebû Saîd b. Lübb et-Tağlebî'den dil ve din ilimlerini tahsil eden Ebû İshak eş-Şâtübî, İslâmî ilimlerin hemen her şubesinde telifi olan velûd bir âlimdir.

Eserleri:

1. **el-Muvâfakât fi Usûlî's-Şerî'a:** Biraz sonra üzerinde genişçe duracağımız meşhur usûl-i fıkıh (İslâm Hukuk Felsefesi ve Metodolojisi) kitabı. 1302 Tunus, 1327 Kazan (kısmen).

2. **el-İ'tisâm:** Bid'atlere karşı Kitap ve Sünneti savunan, bid'atin mahiyetine ve tehlikelerine işaret eden ve halk arasında yayılan hurâfe ve bid'atleri açıklayıp tedavi yollarını gösteren kıymetli bir eserdir. Kahire 1331/1913.

3. **Unvânu't-Tarîf bi Esrârî't-Teklîf:** İlimler tarihi yazarı Ö.Rıza Kehhâle tarafından İslâm hukuk ilminin esaslarına yani fıkıh usûlüne dair müstakil bir eser olarak tanıtılmıştır (4); halbuki bu eser, el-Muvâfakât'ın ta kendisidir. Zira yazdığı esere önce yukarıdaki ismi vermiş sonra da "el-Muvâfakât" şeklinde değiştirmiştir.

4. **el-Mecâlis:** İmam Buhârî'nin (256/70) es-Sahîh isimli hadis kitabının alış-verişlerle ilgili bölümü olan Kitâbu'l-Bey'in şerhidir.

5. **Şerhu'l-Elfiye:** Dil bilimci İbn Mâlik'in nahivle ilgili olan "Elfiye" isimli eserinin şerhidir. Tam adı "Şerh ale'l-Hulâsa fi'n-Navh"dir. Bir nüshası Ezheriyye Kütüphanesi'nde 1487/10806 numarada bulunmaktadır.

6. **el-İfâdât ve'l-İnşâdât:** Edebiyatla ilgili bir eserdir.

7. **Unvânu'l-İttifâk fi ilmi'l-İştikâk:** Bu da Arap diliyle ilgili bir çalışmadır.

8. **Makâsîdü's-Şâfiye fi Şerhi Hulâsati'l-Kâfiye:** Gramer kitabıdır.

9. **Fetâvâ'l-İmam eş-Şâtübî:** İslâm hukukunun pratik yönüyle ilgili bazı meselelerini ihtiva eder. Tunus 1984.

790/1388'de Gırnata'da vefat eden Ebû İshak eş-Şâtübî, özellikle İslâm

(4) Kehhâle, a.g.e. 1/11.

hukukunun metodolojisi ve felsefesiyle ilgilenen usûl-i fıkıh ile bu usûl üzerine bina edilen pratik hukuk (furû-ı fıkıh) ilimlerinde haklı bir şöhret kazanmıştır. O'nun biraz sonra ele alacağımız "el-Muvâfakât" ile 1984 yılında Tunus'da Dr. Muhammed Ebu'l-Ecfân tarafından neşredilen "el-Fetâvâ"sı bunun en güzel göstergesidir.

el-MUVÂFAKÂT

Fıkıh usûlü eserlerinden olan el-Muvâfakât, klasik usûl kitaplarının sistem ve muhtevâsından çok farklı bir yapıya sahiptir. eş-Şâtübî bu eserinde metodolojik bilgiler yanında daha ziyade kanun koyucunun (şâriin) maksat ve gayesinin hukukî hükümlerdeki rolünü ortaya koymaya çalışmıştır.

İslâm hukukunun ruhuna yönelik esprileri incelediği eserine önce "Unvânu't-Tâ'rîf bi Esrâri't-Teklîf" ismini veren eş-Şâtübî, daha sonra bir hadiseden dolayı bu ismi "el-Muvâfakât fî Usûli's-Şerîa" olarak değiştirmiştir.

Müellif, bu hadisenin seyrini eserinin mukaddimesinde şöyle anlatır: *"Kitabı yazmaya başladıktan sonra hocalarımın birisi ile karşılaştım. Görünce bana şöyle dedi:*

-Dün seni rüyamda gördüm, elinde de hazırlamış olduğun bir kitap vardı. "Nedir o elindeki?" deyince "el-Muvâfakât" diye cevap verdin. Bu kelimeyle neyi kastettiğini sorunca da, "Ben onunla İbn Kasım (İmam Mâlik'in en büyük talebesi) ile Ebû Hanîfe'nin mezhebinin arasını buldum" dedin." (5)

Kitabı tahkîk eden Abdullah Draz'ın da takdimde ifade ettiği gibi eş-Şâtübî eserinde, hükümlerin konulmasında konun koyucunun maksatlarını kapsayan genel esasları tesbit etmiş, kaideleri belli temellere bağlamıştır. kitabın bahislerini hukuk metodolojisi (usûl-i fıkıh) ile hukuk felsefesi (rûhu's-Şerîa) arasında bağlantı kurarak işlemiştir.

Daha önce kaleme aldığı anlaşılın el-İ'tisâm'da müellif, bu yönde bir çalışma yapacağına şu cümlelerle işaret eder:

(5) el-Muvâfakât fî Usûli's-Şerîa. (Kahire ts.) 1/24.

"Aklım eşyayı kavramaya ve arzum bilgi doğrultusunda yoğunlaşmaya başladığından beri Şeriatın mantıkî bütünlüğünü ve hukukî tutarlılığını; temellerini/usûlünü ve detaylarını/furûununu inceler oldum. Bunun için hiçbir ilmi gözardı etmedim. İmkan ve zaman ölçüsünde hepsini irdeledim. Fitratımda bulunan yeteneğimi kullanarak derinlere daldım. Öyleki, neredeyse boğulacakken Ra'ûf ve Rahîm olan cömert Rabbim sonunda bana lutfetti ve Şeriatın benim için tahayyül sınırlarımın dışında olan anlamlarını açığa çıkardı..." (6).

Buna göre, şer'î hükümlerin kaynaklardan çıkarılabilmesi, yani istinbâtı için iki şart gereklidir: Biri, Arap dilini iyi bilmek; diğeri de İslâm'ın esasını ve gayesini iyi kavramaktır. Usûlcüler genellikle birinci unsura yani dil bahislerine önem vermişler, bunun yanında İslâm hukukunun gaye ve hedeflerini (Makâsıdu's-Şerîa'yı) yeterince ele almamışlardır.

İşte H. 8. asırda yaşayan eş-Şâtübî ikinci unsuru temel kabul etmiş ve kanun koyucunun maksat ve gayesini ortaya koyabilmek amacıyla bu eserini hazırlamıştır. eş-Şâtübî'nin bu eseriyle ortaya koyduğu sonuçlar, dîni tam öğrenmek, İslâm hukukunun sistem ve ruhunu kavramak ve teşrîin esaslarına vakıf olmak gibi kabiliyetleri kazandırır.

Mâlikî ile Hanefî mezheplerini bu doğrultuda uzlaştırmayı hedef aldığı için "el-Muvâfakât= Uzlaşmalar, anlaşmalar" başlığını taşıyan eser, genel hatlarıyla beş kısımdan oluşmaktadır.

1. İlk kısmında maksadın anlaşılması için gerekli ön bilgi ve açıklamalar 13 mukaddime halinde temel bilgiler olarak sunulur. Bu temel bilgileri biraz sonra ele alacağız.

2. Hükümler ve tasavvur itibarıyla hükümlerle alakalı hususlar; teklîfi (yükümlülük getiren hükümler) ve vad'î (düzenleyici, bağıntılı) hükümler anlatılır.

3. Şer'î maksatlar ve hükümlerde bu konuyla ilgili olan hususlar açıklanır.

(6) Şâtübî, el-'tisâm, 1/18-19.

4. Şerh delillerin açıklanması, icmâlî (detaya inmeksizin) ve tafsîlî (detayla ilgili) olarak delillerle ilgili hususların beyanı ile delillerin kaynakları ve hangi şekilde bu delillerle hukukun sūjesi olan mükellefin fiillerine hükmedileceği zikredilir.

5. Son bölümde de içtihad ve taklid ile müctehid ve mukallidin durumları işlenir. Ayrıca delillerarası çatışma ve bunu giderme metotları anlatılır. Bunun yanında ilim ehlinin kendi arasındaki veya halk ile ilim ehli arasındaki soru-cevap âdâbı da bu son bölümde ele alınır.

Biraz önce de ifade ettiğimiz gibi eş-Şâtûbî, kitabının ilk kısmında **13 mukaddime halinde temel noktalara değinmiş** ve bunları izah etmiştir. Biz burada ana başlıklar halinde bu mukaddimeleri zikretmek istiyoruz:

1. Fıkıh usûlü gerek delilleri ve gerekse kaideleri yönüyle katîdir, kesindir.

2. Fıkıh usûlünde kullanılan deliller ister akîf olsun, ister nakîf olsun, isterse âdetle ilgili olsun, katîdir.

3. Semî (nakîf) deliller yalnız başlarına (âhâd suretleriyle) katîyyet ifade etmezler; mânevî tevâtür seviyesine çıkarlarsa ancak o zaman katîyyet ifade ederler.

4. Fıkıh usûlünde zikredilip de üzerine hüküm bina edilmeyen her mesele ile, üzerine hüküm bina edilse de gerçekte başka ilimlerin konusu olan meseleler, bu ilme âriyet (geçici) olarak girmiştir.

5. Pratik sonucu olmayan nazarî konularla uğraşmak, dinen kötü bir fiildir.

6. Öğretim konusunda şerfatın tutumu: Tariflerde ve delillerin kullanılmasında haddi aşmak ve çoğunluğun anlayamayacağı bir üslûp kullanmak, Hz. Peygamber (s.a.s.) ve Selefin yoluna aykırıdır.

7. İlim, ilim için değil amel içindir. İlimden maksat Allah'a kulluktur.

8. İlimin üç mertebesi vardır: Taklîdî ilim; istidlâlî ilim; tahkîki ilim. Şeran matlub olan, bu sonuncusudur.

9. İlimin, özüyle ilişkisi bakımından kısımları.

10. Akıl, şerf ilimlerde nakle tâbidir.

11. Mükelleften istenilen şey, şerf delillerin gereklerini öğrenmesidir.

12. Öğrenim faaliyetinde hocanın/öğretmenin gerekliliği ve gerçek öğretmenin nitelikleriyle öğrenim metodları.

13. Şerf esaslarla uyuşmayan mana ve aklî kaidelere itimad edilmez.

Kitabın bu mukaddimelerden sonra başlayan ikinci kısmı "**Kitâbu'l-Ahkâm**"dır. Burada hükümler "yükümlülük getiren-tamamlayıcı olan" şeklinde yani teklîfî ve vad'î olarak iki kısımda inceleniyor. Klasik üslûpla hükümleri anlatmaktan ziyade incelikleri ve hukuk ilminin nirengi noktaları vuzuhla ortaya konuyor.

İkinci cildin ilk bölümü "**Kitâbu'l-Makâsîd**"dır. Bu bölümde Kanun koyucunun (Allah ve Rasûlünün) maksadlarıyla mükellefin hedefleri incelenmiş, daha sonra da kanuna karşı hile mevzuu üzerinde durulmuştur.

Üçüncü cild şerf delillere tahsis edilmiştir. Burada Kitab, Sünnet, icmâ ve kıyasa değinilmiş, nesh ve tahsis problemleri ele alınmıştır. Daha sonra da ilk delil olan Kur'an üzerinde ince detaylarına kadar durulmuştur.

Son cilt olan dördüncü ciltte ise, ikinci delil olan Sünnet ele alınmıştır. Burada, şerf hükümlerle ilgili olarak sadır olmuş ve bize ulaşmış sahîh hadis ve haberlerin mutlaka Kur'an'dan bir dayanağı olduğu, eş-Şâtıbî'nin ısrarla üzerinde durduğu teknik bir mevzudur.

Bunun akabinde "**Kitâbü'l-İctihâd**" yer almaktadır. Burada makâsîd-ı şerfa bilgisinin ictehad için zorunlu olduğu; müctehid ile mukallidin durumları; deliller arasında çatışma ve tercih şekilleri; fetvâ isteme ve verme ile buna uyma (fetvâ-istiftâ-iktidâ) ana başlıklardır.

el-Muvâfakât'ın son bölümü, ictehadla ilişkin ek mevzuların işlendiği "**Kitâbu Levâhıkı'l-İctihâd**"dır. Bu bölümde, şerf deliller vasıtasıyla meydana gelen İslâm hukukunun kendi bünyesinde çatışma/teâruz olmayacağı; teâruz gibi görünen noktaların müctehidlerin anlayışından kaynaklandığı, eş-Şâtıbî'nin dikkat çektiği temel espridir.

Bu kıymetli eser ilk defa 1302/1884 yılında Tunus'ta neşredilmiştir. Bir bakıma resmî bir hüviyeti olan bu ilk yayını Salih el-Kâicî, Ali eş-Şenûfî ve

Ahmed el-Vertetâfî gerçekleştirmiştir. İkinci tam neşri Kahire'de 1341/1923 yılında olmuştur. Abdullah Draz'ın yorum ve notlarıyla yapılan üçüncü neşri de yine Kahire'de (ty. Mustafa Muhammed Matbaası) yapılmıştır. Son tam neşri ise Muhammed Muhyiddin Abdülhamid'in tahkiki ile 1969'da Kahire'de olmuştur. Bu arada Kazan alimlerinden Musa Cârullah da, başına eklediği bir Türkçe mukaddime ile 1327/1909'da Kazan'da bir bölümünü yayınlamıştır.

Tekrar ifade edelim ki, fıkıh usûlü eserlerinde dil ve mantık unsuruna verilen emek, eş-Şâtîbî'nin el-Muvâfakât'ı gibi istisnalar dışında İslâm teşrinin ruhuna verilmemiştir. Bu sebeple el-Muvâfakât, İslâm kültürü içinde değişik bir tesir icra etmiş, İslâm'ın ve onun hukuk sisteminin daha iyi anlaşılmasında projektör görevi yapmıştır. Bu sebeple İslâm teşrinin esası ve ruhuyla yakından ilgili olan ve el-Muvâfakât'ın ikinci cildini teşkil eden "**Kitâbu'l-Makâsîd**"ın muhtevasını ana başlıklar halinde buraya almak istiyoruz. (7)

Kitâbu'l-Makâsîd

A-KANUN KOYUCUNUN ŞERİATIN KONULMASINDAKİ KASDI

a- Şerf yükümlülükler, yaratılış konusunda gözönüne alınan zarûrî, hâcî ve tahsînî maksatların korunmasına yöneliktir.

b- Zarûrî, hâcî ve tahsînî maksatlardan her birinin tamamlayıcı unsurları vardır. Fakat bu tamamlayıcı unsurlar aslı ortadan kaldıracı bir mahiyet arz edemez.

c- Zarûrî maksatlar (zarûrîyyât), hâcî ve tahsînî maksadlar için asıl teşkil eder.

d- Şerfî maksatlar genel ve süreklidir.

e- Maslahât ve mefsedetlerin belirlenmesi nefsanî arzulara bağlı değildir.

(7) Bkz. el-Muvâfakât 2/8 vd; Türkçe tercüme, Mehmet Erdoğan (İst. 1990) 2/V-X. Bu vesileyle eş-Şâtîbî'nin "makâsîd" konusundaki yaklaşımlarını konu edinen şu iki çalışmaya da işaret edelim: Muhammed Halid Mesud, Islamic Legal Philosophy: A Study of Abu Ishaq al-Shatibi's Life and Thought (Islamabad 1977) Türkçesi: İslâm Hukuk Teorisi, Çev: Muharrrem Kılıç, (İstanbul 1997); Ahmed Raysûnî, Nazariyyetü'l-Makâsîd inde'l-İmâm eş-Şâtîbî, Herndon 1995.

f- İslâm şerîatı, İslâm Peygamberi ve İslâm Ümmeti hatadan korunmuştur. Şerîat, kaybolma ve tahrif edilme tehlikesine karşı korunma altına alınmıştır.

g- Genel esasların korunması için detayların muhafazası gereklidir.

B- ŞERİAT ANLAŞILMAK İÇİN KONULMUŞTUR

a- İslâm Şerîatı Arapçadır; onu diğer dillerle anlamak mümkün değildir.

b- Arap dilinin aslî ve tâbî olmak üzere iki delâlet şekli vardır.

c- Hükümler, tâbî delalet yönlerinden de çıkarılabilir.

C-ŞERİAT GEREĞİYLE YÜKÜMLE TUTULMAK İÇİN KONULMUŞTUR

a- Yükümlü tutmanın şartı, yükümlü tutulan şeyin güç yetirilebilir olmasıdır.

b- İnsan tâbiatında mevcut bulunan özelliklerin ve yaratılıştan gelen karakterlerin izalesi istenmez.

c- İnsanın yaratılış özelliklerine benzer vasıflar onların hükmünü alır.

d- Yüce Allah, yüklediği yükümlülüklerle kişilerin sıkıntıya sokulmasını istememiştir.

e- Alışılmışın üstündeki meşakkatler teklife manidir. Mükelleften güçlük ve sıkıntı kaldırılmıştır.

f- Arzu ve heveslere muhalefetten kaynaklanan meşakkatler teklife mani değildir.

g- Uhrevî meşakkatler ile mükelleften başkalarına da dokunacak meşakkatler amaçlanmış değildir.

h- Normal meşakkatlerin ne vukûu ne de kaldırılması kanun koyucu tarafından amaçlanmış değildir.

1- Şerîat, teklif (yükümlü tutma) konusunda orta yollu bir tutum izlemiştir. Eğer iki aşırı uçtan birine yönelmişse bu, mükellefi karşı uç taraftan orta yola çekmek içindir.

D-ŞÂRÎ'İN MÜKELLEFİN ŞERÎ HÜKÜMLER ALTINA GİRMESİNDEKİ KASDI

a- Şerfâtın konulmasındaki maksat, ona uyulması ve böylece mükellefin ıztırârî kulluktan ihtiyârî/gönüllü kulluğa yüceltilmesidir.

b- Zarûrî esaslar, mükellef için peşin hazlar içerenler ve içermeyenler olmak üzere iki türdür. Şerfat, birinci türden olan zarûrî esaslar üzerinde fazla durmaz ve bu konuda fitrî/cibillî motiflere dayanır. İkinci türden olan esaslar üzerinde ise daha yoğun olarak durur.

c- Fiillerde aslî maksatların gözönünde bulundurulması, o fiilin sıhhatine ve ihlaslı olmaya daha yakındır.

d- Amelerde devamlılık göstermek, Şâri'in maksatlarındandır.

e- Kerametlerle amel edebilmek için şerfî bir esasa ters düşmemesi gerekir.

f- Zâhirle ilgili herşeyin şerfata vurulması gerektiği gibi, bâtınla ilgili herşeyin de şerfata vurulması gerekir.

g- Hükümler, şerî ya da vücûdî âdetlere tâbidir. Âdetlerin değişmesiyle hükümler de değişir. Cârî âdetlerin şeran dikkate alınması zarûrîdir.

h- Küllî âdetler zaman ve mekanla değişmez; cüz'î âdetler zaman ve mekanla değişir.

ı- Tâatlar ve mâsiyetler, içerdikleri maslahât ve mefsedetlerine göre büyük ya da küçük olurlar.

i- İbâretlerde asıl olan taabbudîlik, âdetlerde ise içerdikleri manalardır.

j- Şerfat nimetlere karşı nasıl şükredileceğini bildirmek için konulmuştur.

E- YÜKÜMLÜLÜKLERDE MÜKELLEFİN MAKSADI (NİYET)

a- Ameller niyete göre değerlendirilir.

b- Mükelleften istenilen, niyetinin Şâri'in maksadına uygun düşmesidir.

c- Şâri'in kaskdına (şerfata) ters düşen her fiil batıldır.

d- Kişinin kendi maslahatlarını gerçekleştirmekle bizzat görevli tutulması halinde, zaruret olmadıkça başkalarının onun maslahatını gerçekleştirme yükümlülüğü yoktur.

e- Başkalarının işlerini yüklenen kimselere (kamu çalışanları gibi) toplumun bakması gerekir.

f- Kul haklarında hakkın kullanılması kişinin kendisine verilmiştir. Allah haklarında ise kulun herhangi bir tercih ve müdahale yetkisi yoktur.

g- Hileler, kitap ve sünnete göre meşru değildir ve onlar, teşriiden gözetilen maslahatı ortadan kaldıracı niteliktedir.

*****

Bu kısa tanıtımı bitirirken, konuyla ilgili olarak Tunuslu araştırmacı Muhammed Fâzıl b. Âşûr'un şu tesbitlerini nakletmek istiyoruz:

"İmam eş-Şâtîbî, bu kitabıyla kocaman bir piramit inşa etmiştir. Kendisinden önce çok az kişinin başardığı bir işi yapmış ve İslâm'ın ebediliğini ve ismetini belirtecek yollara ışık tutmuştur. İslâm şeriatinin manaları ve esrarı konusunda derinleşmek isteyenler için vazgeçilmez bir kaynak olmuştur. Kitabın meziyeti günümüzde daha açık bir şekilde orataya çıkmıştır. Zira İslâm aleminin uyanışıyla beraber, gelişen yeni hayat şartlarıyla dinin hükümlerini bağdaştırmak hususunda bu kitap, bir strateji vermektedir." (8).

1302'de Tunus'da neşredilen ve Dr. Mehmed Erdoğan tarafından Türk Kültürüne kazandırılan (9) bu İslâm klasîği, öyle inanıyoruz ki sadece İslâm hukukuyla ilgilenenler için değil, bütün İslâm ilimleri araştırmacıları için yeni ufuklar açacaktır...

(8) Fâzıl b. Âşûr, A'lâmu'l-Fikri'l-İslâmî (Tunus: Necceh, ty.), s. 76.

(9) Şâtîbî, el-Muvâfakât (İslâmî ilimler Metodolojisi) I-IV, İz Yayınları, İst. 1990-93.